

H. 1102 (M. 1690-1691) TARİHLİ HARPUT KAZASI CİZYE DEFTERİNİN TANITIMI VE TAHLİLİ

Presentation And Analysis of H. 1102 (M. 1690-1691) Dated Harput District Jizya Book

Yavuz KISA*

Özet

Osmanlı sosyo-ekonomik tarihinin önemli kaynaklarından biri olan cizye defterleri, ait oldukları dönemin sosyal ve ekonomik özelliklerini yansıtan çok önemli veriler içermektedir. Bu çalışmada, H.1102 (M.1690-1691) tarihlerinde tutulan Harput Kazası Cizye Defteri'nin tanıtımı ve değerlendirilmesi yapılmıştır. Defterde, Harput Kazası'nda yaşayan gayrimüslim nüfusun yaşadığı mahalleler, köyler ve mezralar ile buralarda yaşayan gayrimüslimlerin isimleri, baba adları, gelir durumları, meslekleri ve fiziksel özellikleri (boy, sakal, bıyık ve göz rengi, özürülü olup olmadığı) yer almaktadır. Bu çalışmada, Harput Kazası'nın sosyo-ekonomik yönünün bir kesiti sorgulanmakta ve bu konuda bazı tespitler yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cizye, Gayrimüslim, Harput Kazası

Abstract

Jizya Book, which are one of the most important resources of Ottoman Empire's socio-economic history, include very important data reflecting the social and economical features of the era that they belong to. In this study, Harput District's jizya books's (which were kept in H.1102 /M.1690-1691) presentation and analysis have been presented. In the record, the neighbourhoods, villages and fields in Harput where non-muslim population lived have been given and their names, fathers' names, income statues, Professional and physical properties (such as length, beard-moustache, eye colour, disabled or not) have been identified. Within this study, a section of Harput District's socio-economic traits have been questioned and some observations have been made.

Key Words: Jizya, Non-muslim, Harput District

Giriş

Kelime anlamı olarak, “kâfi gelmek, karşılığını vermek, ödemek”¹ manasına gelen cizye; terim anlamı olarak gayrimüslim faal erkek nüfustan alınan ve kadıların kontrolünde olan şer’i bir baş vergisidir². Cizye, bir başka ifadeyle İslam memleketlerinde yaşayan gayrimüslimlerin kendilerine

* Arş. Gör. Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü, Elazığ ykisa@firat.edu.tr

¹ Mehmet Erkal, “Cizye”, *DİA*, C.8, İstanbul, 1993, s.42.

² Halil İnalçık “Cizye”, *DİA*, C.8, s.45.

verilen himaye karşılığında ödedikleri bir vergidir³. Osmanlı Devleti'nde cizye vermekle mükellef durumda olan gayrimüslimlerin de tahriri yapılır ve bu tahrirler neticesinde hazırlanan defterlere *defter-i cizye-i gebran* adı verilirdi⁴.

Osmanlı Devleti'nde, bir zimmî reayadan cizye resmi alınabilmesi için: evinden, bağından ve evi içindeki örtü döşek eşyasından başka, koyun, keçi, hububat, şarap gibi mahsullerinden üç yüz akçe tutarında malı olması⁵ ve 14-75 yaş arasında, vücut ve akılca da sağlam olması gerekirdi⁶. Ancak bunlar içerisinde rahipler, kadınlar, çocuklar, fakir ve ihtiyarlar, bedensel özürlüler vb. belli hizmetleri gören özel statülü gruplar cizye vergisinden muaf tutulurdu⁷.

Cizye toplama işiyle Cizye Muhasebe Kalemi ilgilenirdi. Cizye tahsiline ait makbuz senetler her sene bu kalem tarafından hazırlanır, mühürlenir ve cizye memurlarına ve mültezimlere teslim edilirdi. Bu evraklar, şer'î mahkemelerde Muharrem ayı başında kadı huzurunda açılırdı⁸. Cizye için düzenli olarak "*nev-yâfte yılı*" adıyla genel teftiş yapılır, ölümler kayıttan düşürülür, herhangi bir sebepten gözden kaçıp deftere işlenmeyenler ve cizye mükellefi durumuna gelenler "*nev-yâfte*" olarak cizye defterine ilave edilirdi⁹.

İslam hukukuna göre antlaşma şartlarıyla belirlenen cizye iki çeşittir. Birincisi "*maktu*", diğeri de "*cizye ale'r-ruûs*"dur. Maktû cizye, Osmanlılara bağlı Hıristiyan prensliklerle haraçgüzar devletlerin belirli bir miktar üzerinden yıllık olarak ödemeyi taahhüt ettikleri vergiler ile doğrudan padişahın tebaası olan zimmi reayadan cemaat olarak toplu bir miktarın alınmasıdır¹⁰. Ale'r-ruûs cizye ise mükelleflerin mali durumu dikkate alınarak şahıs üzerine konulan vergidir¹¹.

³ Yavuz Ercan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, C. LV, S.213, 1991, s.372.

⁴ Halil İncelik "Cizye", s.45-46

⁵ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyadan Alınan Vergi ver Rûsûmlar", *DTCFD*, S.5, C.5. 1947, s.494.

⁶ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (Çev: Şinasi Altundağ), *Belleten*, C.VIII, S.32, Ankara, 1944, s.621.

⁷ Mehmet Erkal, "Cizye", s.45.

⁸ *Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın Nr: 16, İstanbul, 1994, s. 410-411.

⁹ Halil İncelik "Cizye", s.46.

¹⁰ Halil İncelik "Cizye", s.45.

¹¹ Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Basın Yayın, İstanbul, 1996, s.51.

Osmanlı belgelerinde cizye mükellefleri ekonomik durumlarına göre ednâ, evsât ve a'lâ olarak sınıflandırılmışlardır. Bunlardan a'lâ olanlara “gani” veya “zahurü'l-gına muksir”, evsât olanlara “mutavassitü'l-hâl”, ednâ olanlara ise “fâkir-i mu'temel” veya “fâkir-i kâsib”¹² de denilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde toplanan cizye miktarları mahallere göre de değişiklik göstermekteydi. Mesela Yeni İl kazasında cizye mükelleflerinden önceleri 25 akçe alınırken sonra 40 akçeye çıkarılmış, Çukurabad'da 48 akçe, Adana'da 60 akçe, 1540'da Şam'da 80 akçe olarak tahsil edilmiştir. Fakat bazen bölgelerin verimsiz olmasına veya stratejik durumuna bakılarak vergide indirime gidilebilmekteydi¹³.

Cizye tahsili, önceleri belirli bir işi olmayan gayrimüslimler hariç, hane hesabı üzerinden ve ortalama alınarak yapıldı¹⁴. Hane başına toplanan bu vergiler, klasik dönemin geniş vergi tahrirleri, aynı zamanda cizyeye tâbi gayrimüslim nüfusun da sayımı anlamına gelirdi. Bu durum cizye için ayrı bir sayımı gerektirmemiş, söz konusu tahrirlerden hesaplamalar yapılarak sayımlar yapılmıştır. Fakat mevcut defterlerin uzun süre yenilenmemesi tımar sahiplerinin aleyhine olmuştur. Özellikle II. Mehmed döneminde tahrir defterlerinde yer almayan cizye yükümlüsü kişilerin kaçmasıyla cizyelerin yarısı tımar sahiplerinden tazmin ettirilmiştir. Hatta tımar sisteminin zamanla bozulmasıyla tamamen tımar sahiplerinin üzerine kalmıştır. Bu duruma 1691 yılındaki cizye reformu ile çözüm getirilebilmiş ve herkesin eline yaptıkları ödemeleri belgelemek için “kağıt” veya “varak” denilen bir belge verilmesi kararlaştırılmıştır¹⁵.

1691 yılında yapılan bu köklü reform ile cizye uygulamasında hane sistemi üzerinden değil de cizyenin belli bir yaşa gelmiş tüm yetişkin erkek nüfustan toplanması, maktu sistemin ve bazı muafiyetlerin de kaldırılması kararlaştırılmıştır. Böylece maluller dışında, tüm rahipler ile mülkü ve kazancı olmayan gayrimüslimler cizye yükümlüsü sayılırken fakir, kör, malul, işsiz ve kocasının arazisi kendisine kalmış olan kadınlar önceden olduğu gibi muaf sayılmıştır¹⁶.

¹² Yavuz Ercan, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”, s.373.

¹³ Ömer Lütfü Barkan, *XV. ve XVI. 'ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (1.cild Kanunlar)*, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1943, s. 83-180-193.

¹⁴ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985, s.136.

¹⁵ Halil İnalçık “Cizye”, s.45.

¹⁶ “Memâlik-i mahrûsada olan kefere ve Yahûd cizyesi hin-i tahrirde ve dahi sonralarda selâtin-i izâm ve sâir evkâfdan bazılarına hâsıl kayd olunup, bütün Rumeli ve Anadolu taraflarında olan kefere ve Yahûd'dan ve İstanbul'da “yâve cizyesi” deyü tahsil olunandan

Bahse konu olan reformla, cizye oranları a'lâdan 48 dirhem, evsâtta 24 dirhem ve ednâdan 12 dirhem gümüş karşılığı olarak tespit edilmiştir. Fakat zamanla paranın değerinde ve ayarında değişmeler olunca cizye miktarları da yükseltilmiştir. Osmanlı gümüş parasına göre 1691'den 1834 yılına kadar cizye miktarları şu şekildeydi¹⁷:

Tablo-1: 1691-1834 Yılları Arasında Cizye Miktarları

Yıllar	A'lâ	Ednâ	Evsât
1102/1691	9	4,5	2,25
1108/1696	10	5	2,25
1156/1743	11	5,5	2,75
1218/1804	12	6	3
1231/1816	16	8	4
1239/1824	24	12	6
1242/1827	36	18	9
1244/1829	48	24	12
1249/1834	60	30	15

mecmû'ü senede dört bin kese akçe hasıl ve bir kalemde mazbût olmayub, ziyâde cizye ve Baş-muhasebe ve Maden kalemlerinde kayd olunmağla sene be-sene kalem kalem fûruht ve niçe kimesneler hâliye edinüp intifâ ederlerdi. Köprülüzâde bu maddeyi ulemâ ile müşavere ve kütüb-i fikhiyyeye tatbik ve esnâf-ı selâse itibariyle tahsiline mübâşeret ve yed-i vâhiden zabt ve cümlesin cizye kalemine kayd ve bazı evkâfa kaç nefer cizye yazılmış ise hisâb ve akçesi miriden istirdâd olunmak şurût bağlayup a'lâ ve evsât ve ednâ olmak üzere mühürler kazılıp ve her sene târih-i mührü cedid ve bir sene beyâz ve bir sene sarı ve kırmızı her sene elvân kâğıdlar mühürleyüp, her bir ehl-i zimmete bir kâğıd verilüp, a'lâdan dört şerifi ve evsâtta iki şerifi, ednâdan bir şerifi altun tahsil ve taraf-ı miriden mübâşire a'lâda on, evsâtta altı, ednâda dört para cihet-i ma'îşet tayin ve tahsil olundu. Bu husûsdan, gerek reaya ve gerek nâzırları çendân hazz eylemeyüp, lâkin şer'-i şerife tatbik olunmuş emr-i azim olmağla, kimesne söz söylemeğe cesâret edemedi. Ve "bir senede esnâf-ı selâ-sede reaya beynlerinde nizâ vaki oldu," deyü cümleye evsât verdiler. Yine nizâmın buldurmayup böyle olduğu halde vech-i şer'î üzere olmamış olur. Yine esnâf-ı selâse karar verildi". *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, (Hazırlayan: Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara, 2000, s.19. Cizye reformu hakkında detaylı bilgi için ayrıca bkz: *Râşid Mehmed Efendi, Târih-i Râşid I (1071-1114/1660-1703)*, (Hazırlayanlar: Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır vd.), Klasik Yayınları, İstanbul, 2013, s.401-402; *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayîât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara, 1995, s.387.

¹⁷ Halil İnalçık "Cizye", s.46-47.

1. H. 1102 (M. 1690-1691) Tarihli Harput Kazası Cizye Defterinin Özellikleri ve Muhtevası

H. 1102 (M. 1690-1691) tarihli Harput Kazası Cizye Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi'nde (MAD.d) 3638 numarada kayıtlıdır.

Toplam 63 sayfadan oluşan bu defter, "*Hazine-i zimmiyân, ân-Eyâlet-i Diyarbekir, Kazâ-i Harbut fi sene 1102*" ibaresi ile başlamaktadır. Defterin sayfa numaraları orijinaldir. Defter içerisinde yer alan üç sayfa, cizye defteri özelliği taşımadığı için, muhtemelen sonradan deftere ilave edilmiştir.

Gayrimüslimlerin esnaf-ı selâse (a'lâ, evsat, ednâ) olarak kaydedildiği bu defter, muhteva olarak dört kısımdan oluşmaktadır.

Birinci kısımda, Harput Kazası'na bağlı mahallelerde yaşayan cizye vermekle yükümlü gayrimüslimlerin, ikinci kısımda Harput Kazası'nın Uluabad ve Kuzabad nahiyelerine bağlı havâss-ı hümâyün köy ve mezralarında yaşayan cizye vermekle yükümlü gayrimüslimlerin, üçüncü kısımda yine bu nahiyelere bağlı tımâr-zeâmet köy ve mezralarında yaşayan cizye vermekle yükümlü gayrimüslimlerin, son kısımda ise H.1102 (M.1690-1691) tarihinde Harput Kazası'nda geçici olarak ikamet etmekte olan gayrimüslimlerin isimleri, baba adları, meslekleri ve fiziksel özellikleri ile mali yükümlülükleri (a'lâ, evsat ve ednâ olarak) verilmiştir. Cizye mükelleflerinin fiziksel özelliklerinden bahsedilirken, "*ela gözlü sarı sakallı orta boylu*", "*uzun boylu ak sakallı başı kel*" şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Özü bulunanlar (tek gözlü ve topal gibi) ile herhangi bir yarası veya beni olanlar da ayrıca belirtilmiştir.

2. Harput'a Bağlı Mahallelerde İkamet Eden Gayrimüslimlerin Mali ve Fiziksel Özellikleri

Harput'ta 17. yüzyılın sonlarında gayrimüslim nüfusun meskûn olduğu mahalleler, Gürcü Bey, Sinabud, Şehroz ve Kale adlı mahallelerdir. Tablo-2'de bu mahallelerde yaşayan gayrimüslimlerin mali durumlarına göre dağılımı verilmiştir.

Bu tablodan da anlaşılacağı üzere, Harput'un mahallelerinde ikamet eden ve cizye veren gayrimüslim kişi sayısı 216'dır. Bunların ekonomik güçlerine bakıldığında, 38'inin a'lâ, 86'sının evsât, 92'sinin de ednâ olduğu görülür.

Gayrimüslim cizye mükellefleri, deftere babalarının adları, fiziksel özellikleri ve varsa meslekleri ile birlikte yazılmışlardır. Bazılarının da aslen nereli olduğu belirtilmiştir. Kişiler deftere kaydedilirken, mahallelerine göre

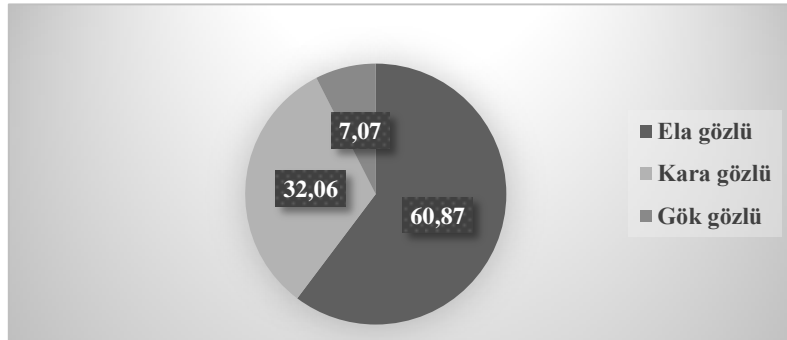
kaydedilmiş ve gelir durumlarına göre önce a'lâ, sonra evsât, daha sonra ise ednâ olanlar yazılmıştır.

Tablo-2: Harput'un Mahallelerinde İkamet Eden Gayrimüslimlerin Mali Durumlarına Göre Dağılımı

Mahalleler	A'lâ	Evsât	Ednâ	Toplam
Gürcü Bey	16	42	45	103
Sinabud	9	21	19	49
Şehroz	10	23	27	60
Kal'a-i Derun (İç Kale)	3	-	1	4
Genel Toplam	38	86	92	216

Mahallelerde ikamet eden kişilerin göz renkleri incelendiğinde; 216 kişiden 32'sinin göz renginin belirtilmediği görülmektedir. Defterde göz rengi belirtilen 184 kişinin 112'si ela gözlü, 13'ü gök gözlü ve 59'u da kara gözlüdür. Buna göre, ela gözlü kişilerin oranı % 60,87, gök gözlülerin oranı % 7,07, kara gözlülerin oranı ise % 32,06'dır. Dolayısıyla mahallelerde yaşayan erkek nüfus içerisinde ela gözlü olanların oranı diğerlerine nazaran daha yüksektir. Ela gözlüleri kara gözlü olanlar takip etmektedir. Gök gözlü olan erkekler ise sayıca en az olanıdır.

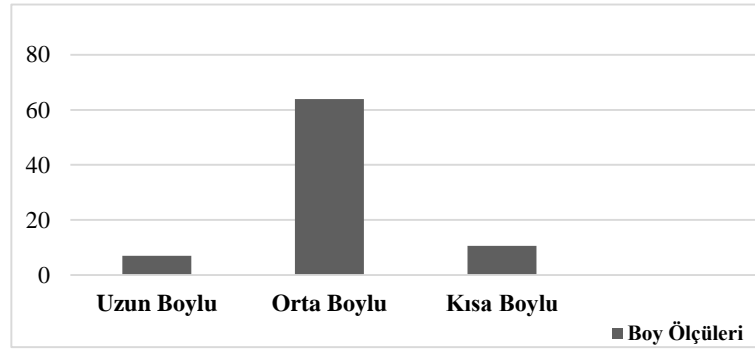
Grafik-1: Harput'un Mahallelerinde İkamet Eden Gayrimüslim Erkek Nüfusuna Göz Renklerine Göre Dağılımı



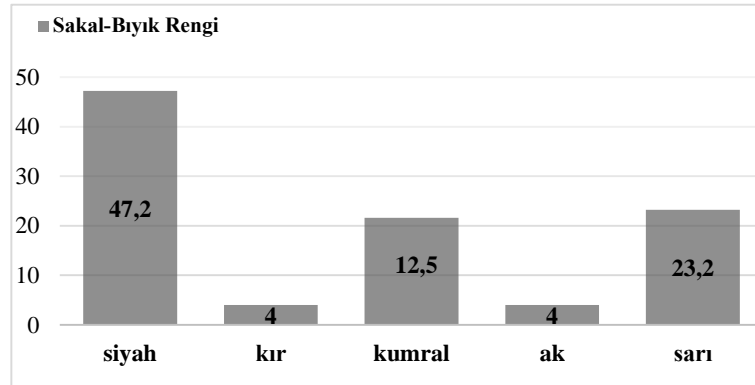
Harput'un mahallelerinde yaşayan gayrimüslim erkeklerin boy ölçülerine baktığımızda; 216 kişiden 43'ünün boy ölçülerinin belirtilmediği görülmektedir. Boy ölçüleri belirtilen 173 kişinin 137'si orta boylu, 22'si kısa boylu ve 14'ü de uzun boyludur. Dolayısıyla 17. yüzyılın sonlarında

Harput'ta yaşayan gayrimüslim erkeklerin % 79,19 gibi büyük çoğunluğu orta boylu, % 12,72'si uzun boylu, % 8,09'u da kısa boyluydu.

Grafik-2: Harput'un Mahallelerinde İkamet Eden Gayrimüslim Erkek Nüfusun Boy Ölçülerine Göre Dağılımı



Grafik-3: Harput'un Mahallelerinde İkamet Eden Gayrimüslim Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Renklerine Göre Dağılımı



Harput'un mahallelerinde yaşayan gayrimüslim erkeklerin incelediğimiz cizye defterinde saç renkleri belirtilmemiş, sadece sakal ve bıyık renklerinden bahsedilmiştir. Ancak kel olanlar ayrıca işaret edilmiştir. Buna göre, başlıca sakal ve bıyık renklerinin siyah, kumral, ak, kır ve sarı olduğu görülmektedir. Durum böyle olmakla birlikte, bütün erkeklerin saç ve bıyık renkleri de defterde belirtilmemiştir. Sakal ve bıyık renkleri belirtilen toplam 59 kişi içerisinde siyah renkte olanların oranı % 47,2'dir. Siyahları, sayıları 29 olan sarı renkli sakal ve bıyığı olanlar takip etmektedir ki, bunların söz konusu defterde sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklere oranı % 23,2'dir. Kır ve ak renkte sakal ve bıyıklıları olanlar, % 4'lük oranla diğerlerine naza-

ran daha azdır. Ayrıca toplam 216 kişiden 20'si yani erkeklerin % 4,32'si keldi.

Öte yandan, Harput'un mahallelerinde yaşayan gayrimüslimlerin çeşitli mesleklere sahip oldukları görülmektedir. Bunların sayıları ve mahallelere göre dağılımları Tablo-3'te gösterilmiştir.

Tablo-3: Mahallelerde İkamet Eden Gayrimüslimlerin Meslekleri

Meslekler	Gürcü Bey	Sinabud	Kale	Şehroz
Tacir	12	7		4
Çulha	21	28		9
Kuyumcu (Zerger)	8			12
Basmaçı	2			2
İrgat	7	3		1
Babuşçu	6			3
Kassar	11			
Boyacı	2	2		
Çerçi	6	4		3
Derzi	2	1		
Hizmetkâr	4			4
Şakird	4			2
Kalkancı	4			
Kalaycı	1		1	
Hekim	1			
Sucu (Saki)	5			7
Mutaf	1			4
Paçacı	1			
Hamamcı		1		
Bene (İnce Urgan İpçi)		3		
Mehterbaşı			2	
Mühimmadbaşı				

Rençber				1
Nalband				2

Tablo-3'te de görüleceği üzere, 17. yüzyılın sonlarında Harput'un mahallelerinde yaşayan gayrimüslim erkekler arasında en yaygın meslek Çulhacılıktı. Bunu, tacir, kuyumcu, sucu ve kassar olanlar izlemekteydi. Kalede mühimmadbaşının da olması, burada cephaneliğin olduğuna işaret etmektedir.

Mahallelerde yaşayan gayrimüslimler arasında özürlüler de bulunmaktaydı. Özürlüler daha ziyade yek çeşm (tek gözlü) ve sakil (ağır duyan) olarak ifade edilen kimselerdi. Ayrıca vücudunun çeşitli yerlerinden taş, kılıç ve bıçak gibi çeşitli cisimlerle yaralanmış gayrimüslimler de vardı.

Harput'un mahallelerinde yaşayan gayrimüslimlerin bir kısmı şehre dışarıdan yani başka yerleşim bölgelerinden gelmişti. Bu bağlamda, mahallelerde oturanların 13'ü Ribat kökenli iken 5'i Diyarbekir, birer kişi de Palu ve Sağman kökenliydi.

3. Uluabad ve Kuzabad Nahiyelerine Bağlı Havass-ı Hümayun Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Özellikleri

3.1. Uluabad Nahiyesi

17. yüzyılın sonlarında Harput Kazası'nın Uluabad Nahiyesi'ne bağlı havass-ı hümayun statüsündeki 23 köy ve 9 mezrada yaşayan gayrimüslim erkeklerin toplam nüfusu 1082 idi. Mahallelerde olduğu gibi, kırsal kesimde oturan gayrimüslimler, cizye mükellefi olarak çoğunlukla orta düzeyde vergilendirilmişlerdi. Zira bunların, havass-ı hümayun köy ve mezralardaki toplam cizye nüfusuna oranı % 47,13'tür. Bunu % 36,60'lık oranla ednâ yani nispeten fakir durumda olanlar takip etmekte, iyi durumda olanlar (a'lâ) ise % 16,27'lik oranla üçüncü sırada gelmektedir.

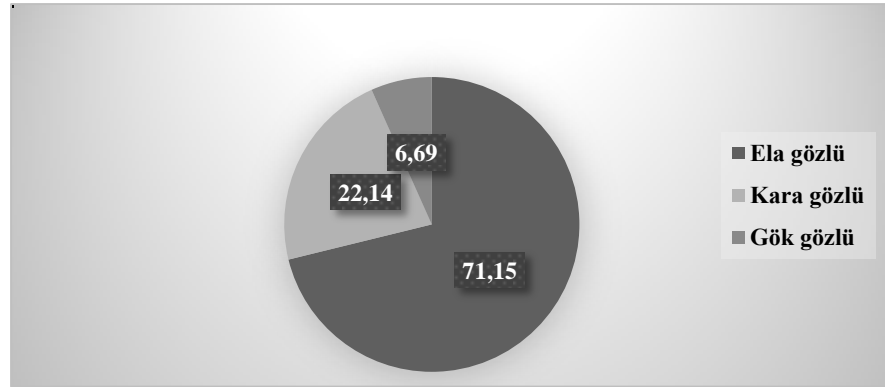
Tablo-4: Uluabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Mali Durumlarına Göre Dağılımı

Köy ve Mezralar	A'lâ	Evsât	Ednâ
Perçenç	2	14	12
Ağmsı	3	8	10
Şemsi	4	11	6
İlmilli	3	6	3
İçme	14	41	28

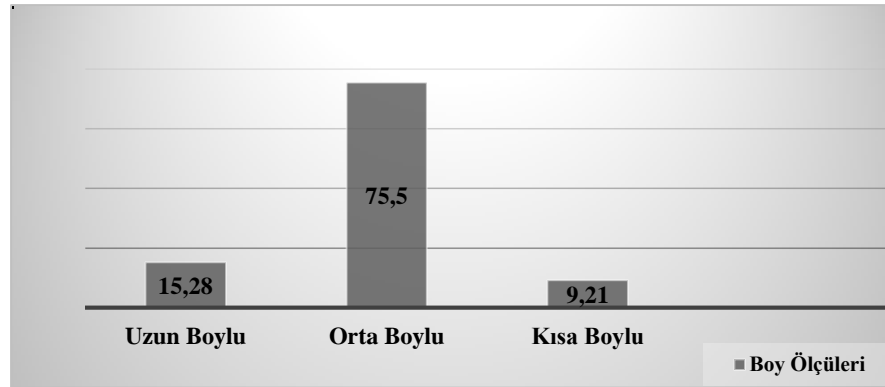
Könk	7	17	12
Hoh	7	11	11
Hoğı	9	27	24
Vartenik	6	13	8
Gölcük	12	24	19
Sarpulı	1	3	6
Ahur	6	14	12
Kuyulu	14	38	18
Germüri	5	11	9
Tadım	14	33	20
Yenice	3	5	4
Hırhık	6	16	20
Şintil	6	18	20
İğiki	5	12	13
Sürsürü	10	34	15
İrtmenik	4	35	22
Kesrik	1	30	32
Mornik	4	12	7
Mezra-i Çıplak	3	9	-
Mezra-i Ak	6	12	8
Mezra-i Munzuroğlu	2	6	7
Mezra-i Karasaz	1	4	3
Mezra-i Çehri	3	8	5
Mezra-i Hatun	6	7	13
Mezra-i Müri	6	20	10
Mezra-i Kara	3	8	7
Mezra-i Dahdik	-	3	2
Toplam	176	510	396

Uluabad Nahiyesi'ne bağlı köy ve mezralarda ikamet eden gayrimüslimlerin göz renkleri incelendiğinde; 1082 kişiden 21'inin göz renginin belirtilmediği görülmektedir. Defterde göz rengi belirtilen toplam 1061 kişinin 755'i ela gözlü, 71'i gök gözlü ve 235'i de kara gözlüdür. Buna göre, ela gözlü kişilerin oranı %71,15, gök gözlülerin oranı %6,69, kara gözlülerin oranı ise %22,14'dür.

Grafik-4: Uluabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Göz Renklerine Göre Dağılımı



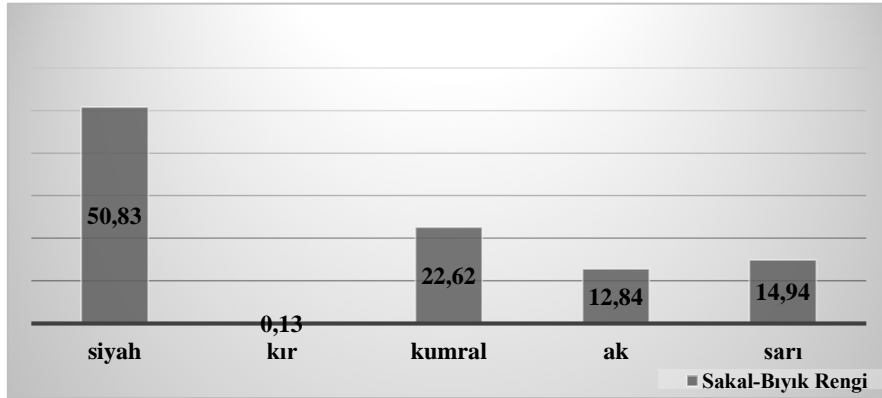
Grafik-5: Uluabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Boy Ölçülerine Göre Dağılımı



Uluabad Nahiyesi'ne bağlı havass-ı hümayun köy ve mezralarında yaşayan cizye mükellefi gayrimüslim erkeklerden 94'ünün defterde boy ölçüleri belirtilmemiştir. Boy ölçüleri belirtilen 988 kişinin 746'sı (%75,50) orta

boyly; 91'i (%9,21) kısa boylu ve 151'i (%15,28) de uzun boyluydu. Grafik-5'te de görüleceği üzere, bu çeşit köy ve mezralarda yaşayan gayrimüslim erkekler arasında orta boylu kişilerin sayısı daha fazlaydı. Orta boylulardan sonra uzun boylu kişiler gelmekteydi. Kısa boyluların sayısı ise oldukça azdı.

Grafik-6: Uluabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köy ve Mezralarında Yaşayan Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Renklerine Göre Dağılımı



Uluabad Nahiyesi'ne bağlı havass-ı hümayun köy ve mezralarında yaşayan gayrimüslim erkeklerin sakal ve bıyık renklerini incelediğimizde; renk grubu içerisinde en büyük grubu Harput'a bağlı mahallelerde olduğu gibi, siyah renkte olan sakal ve bıyıklılar oluşturmaktaydı. Bu nahiyeye bağlı köy ve mezralarda yaşayan gayrimüslim erkeklerden 364'ünün siyah sakal ve bıyıklı olduğu görülmektedir. Bunların defterde sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklere oranı %50,83'dür. Siyahları, sayıları 162 olan kumral renkli sakal ve bıyığı olanlar takip etmektedir ki bunların da sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklere oranı %22,62'dir. Kumrallardan sonra, sayıları 107 olan ve sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkekler arasında %14,94'lük bir orana sahip olan sarı renkli sakal ve bıyıklılar gelmektedir. Kır ve ak renkte sakal ve bıyıklıları olanların sayıları diğerlerine nazaran daha azdı. Defterde, 92 kişi ak sakal ve bıyıklı, bir kişi de kır sakal ve bıyıklıdır. Öte yandan köy ve mezralarda yaşayan gayrimüslim erkeklerin 112'si yani %10,35'i keldi.

Uluabad Nahiyesi'ne bağlı köy ve mezralarda ikamet eden gayrimüslimlerin çoğu rençberlik yapmaktaydı. Nahiyeye bağlı Kuyulu köyü ve Müri mezrası en fazla rençber bulunan köy ve mezralardı. Diğer yandan gayrimüslimlerin farklı mesleklere sahip oldukları da görülmektedir. Tablo-5'de görüleceği üzere, dikkate değer bir başka husus Gölcük köyünde

rençber sayısının çok az olmasıdır. Terzi, boyacı ve çulhacıların fazla olması, bu köyde yaşayan gayrimüslimlerin özellikle tekstil alanında önemli bir mesafe katettiğini göstermektedir.

Tablo-5: Uluabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Meslekleri

Köy ve Mezralar	Rençber	Derzi	Hizmetkar	Çamuşçu (?)	Harbende	Tüccar	Çulha	Ahenger	Boyacı	Katırcı	Bene ¹⁸	Neccar	Irgat
Perçenç	22	1	1										
Ağmsı	21												
Şemsi	19			1									
İlmilli	10				1								
İçme	60												
Könk	36												
Hoh	20	4					1	3					
Hoğı	52												
Vartenik	27												
Gölcük	1	21					20		10				
Sarpulu	10												
Ahur	31												
Kuyulu	67												
Germüri	23							2					
Tadım	66						1						
Yenice	11												
Hırhık	31						1			1			1
Şintil	34						1						
Iğiki	29										1		
Sürsürü	57											1	1
İrtmenik	61												
Kesrik	59												1

¹⁸ İnce Urgan İpçi

Mornik	22										1		
Mezra-i Çıplak	12												
Mezra-i Ak	24												
Mezra-i Munzuroğlu	14												
Mezra-i Karasaz	8												
Mezra-i Çehri	16												
Mezra-i Hatun	22												
Mezra-i Müri	35					1							
Mezra-i Kara	18												
Mezra-i Dahdik	5												
Toplam	923	26	1	1	1	1	24	5	10	1	2	1	3

Uluabad Nahiyesi'ne bağlı köy ve mezralarda yaşayan gayrimüslimler arasında özellikle görme ve bedensel engelli kişilerin sayısı bir hayli fazlaydı. Bununla birlikte, köy ve mezralarda topal, dişleri kırık, dudaklı bükük, kör, ayak parmakları kırık ve vücudunun çeşitli yerlerinden yaralı olan kişiler de vardı.

3.2. Kuzabad Nahiyesi

H.1102 (M.1690-1691) tarihinde Harput Kazası'nın Kuzabad Nahiyesi'ne bağlı havass-ı hümayun statüsündeki 10 köyde yaşayan gayrimüslim erkeklerin toplam nüfusu 289 idi. Bu nahiyeye bağlı havass-ı hümayun mezarası yoktu. Köylerde oturan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu orta düzeyde vergilendirilmişlerdi ve bunların Kuzabad Nahiyesi'ne bağlı bütün köylerdeki cizye nüfusuna oranı % 51,21'di. Bunu % 31,14'lük oranla, diğerlerine göre fakir durumda olan ednâlar ve % 17,64'lük oranla, durumları daha iyi olan a'lâlar takip etmekteydi.

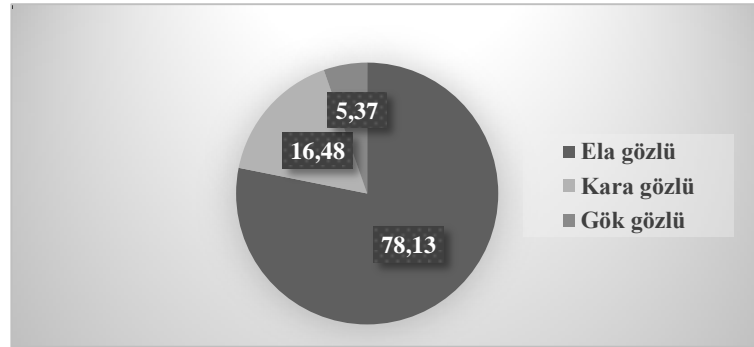
Kuzabad Nahiyesi'ne bağlı köylerde ikamet eden gayrimüslimlerin göz renkleri incelendiğinde; 289 kişiden 10'unun göz rengi belirtilmemiştir ki bu da nahiyeye bağlı köylerde yaşayan nüfusun %3,46'sına karşılık gelmektedir. Defterde göz rengi belirtilen 279 kişinin 218'i ela gözlü, 15'i

gök gözlü ve 46'sı da kara gözlüdür. Buna göre köylerdeki ela gözlü kişilerin oranı %78,13, gök gözlülerin oranı %5,37, kara gözlülerin oranı ise %16,48'dir.

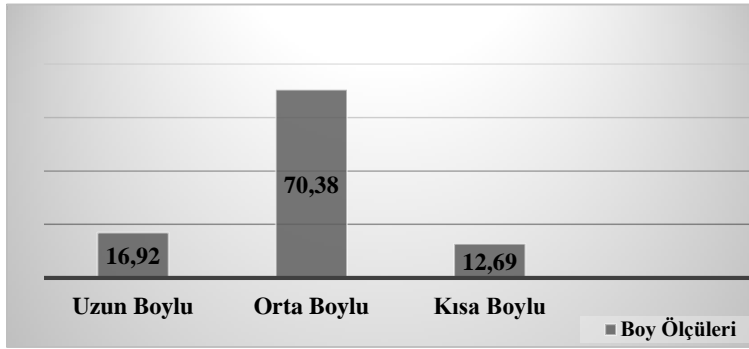
Tablo-6: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köylerinde Yaşayan Gayrimüslimlerin Mali Durumlarına Göre Dağılımı

Köyler	A'lâ	Evsât	Ednâ
Aşvan	12	30	17
Körpe	4	23	8
Hamidi	2	6	5
Karingid	13	34	20
Hersenk	3	8	9
Zalını	4	12	5
Bizmişin	7	18	12
Holvenk	3	7	5
Çorkiğ	2	5	4
Pekinik	1	5	5
Toplam	51	148	90

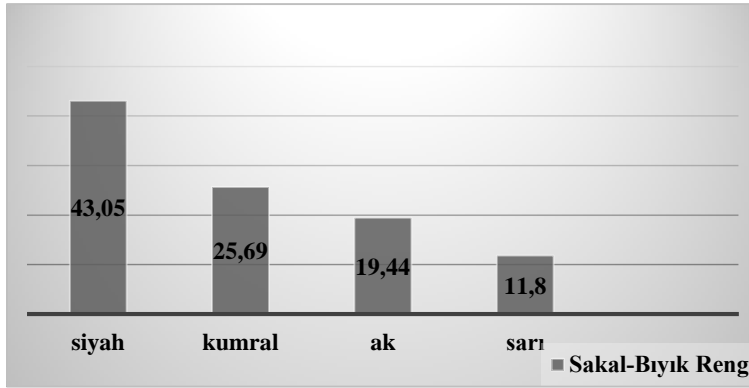
Grafik-7: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köylerinde Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Göz Renklerine Göre Dağılımı



Grafik-8: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köylerinde Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Boy Ölçülerine Göre Dağılımı



Grafik-9: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Havass-ı Hümayun Köylerinde Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Renklerine Göre Dağılımı



Kuzabad Nahiyesi'ne bağlı havass-ı hümayun köylerinde yaşayan cizye mükellefi gayrimüslim erkeklerden 289 kişiden 29'unun boy ölçüleri belirtilmemiştir. Boy ölçüleri belirtilen 260 kişinin 183'ü (%70,38) orta boylu, 33'ü (%12,69) kısa boylu ve 44'ü (%16,92) de uzun boyluydu. Grafik-8'de de görüleceği gibi, Kuzabad Nahiyesi köylerinde yaşayan erkekler de çoğunlukla orta boyluydu.

Bu nahiyeye bağlı havass-ı hümayun köylerinde yaşayan gayrimüslim erkeklerin sakal ve bıyık renklerini incelediğimizde; renk grubu içerisinde en büyük grubu Harput'a bağlı mahallelerde ve Uluabad Nahiyesi'ne bağlı havass-ı hümayun köylerinde olduğu gibi, siyah renkte olan sakal ve bıyıklılar oluşturmaktaydı. Bu nahiyeye bağlı köylerde yaşayan gayrimüslim

erkeklerden 124'ünün siyah sakal ve bıyıklı olduğu görülmektedir. Bunların, defterde sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklere oranı %43,05'dir. Siyahları, sayıları 74 olan kumral renkli sakal ve bıyığı olanlar takip etmektedir ki bunların da sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklere oranı %25,69'dur. Kumralları ise 56 kişiyle (%19,44) ak sakal ve bıyıklılar ve 34 kişiyle (%11,80) de sarı sakal ve bıyıklılar takip etmektedir. Bu köylerde yaşayan 28 kişi (%9,68) ise keldi.

Tablo-7: Kuzabad Nahiyesi'ne Bağlı Havass-ı Hümayun Köylerinde Yaşayan Gayrimüslimlerin Meslekleri

Köyler	Rençber	Hizmetkâr	Katırcı	Oduncu	Irgat
Aşvan	59	-	-	-	-
Körpe	35	-	-	-	-
Hamidi	11	-	1	-	-
Karingid	64	1	1	-	-
Hersenk	20	-	-	-	-
Zalını	21	-	-	-	-
Bizmişin	33	-	-	1	3
Holvenk	15	-	-	-	-
Çorkiğ	11	-	-	-	-
Pekinik	10	-	-	-	-
Toplam	279	1	2	1	3

Tablo-7'de de görüleceği üzere, Kuzabad Nahiyesi köylerinde ikamet eden 289 kişinin 279'u (%96,53) rençberdi. Rençberlerin yanı sıra, Bizmişin köyünde bir oduncu ve üç irgat, Karingid köyünde bir hizmetkâr ve bir katırcı, Hamidi köyünde de bir katırcı bulunmaktaydı.

Kuzuabad Nahiyesi'ne bağlı köylerde de görme ve bedensel engelli kişiler ile vücudunun çeşitli yerlerinden yaralanan gayrimüslimler vardı.

4. Uluabad ve Kuzabad Nahiyelerine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Özellikleri

4.1. Uluabad Nahiyesi

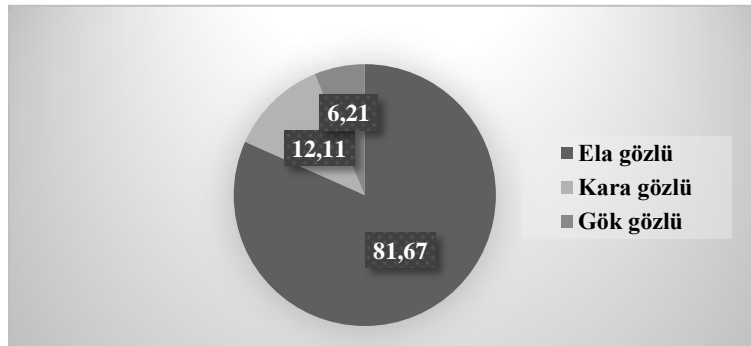
17. yüzyılın sonlarında Harput Kazası'nın Uluabad Nahiyesi'ne bağlı tımâr-zeâmet statüsündeki 9 köy ve 1 mezrada yaşayan gayrimüslim erkek-

lerin toplam nüfusu 324 idi. Bu nahiyeye bağlı havass-ı hümayun köylerinde olduğu gibi, tımâr-zeâmet köy ve mezralarında oturan gayrimüslimler de cizye mükellefi olarak çoğunlukla orta düzeyde vergilendirilmişlerdi. Bunların tımâr-zeâmet köy ve mezralarındaki toplam cizye nüfusuna oranı % 47,83'tür. Bunu, %35,80'lik oranla fakir durumda olan ednâlar ve % 16,35'lik oranla iyi durumda olanlar (a'lâ) takip etmekteydi.

Tablo-8: Uluabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Mali Durumuna Göre Dağılımı

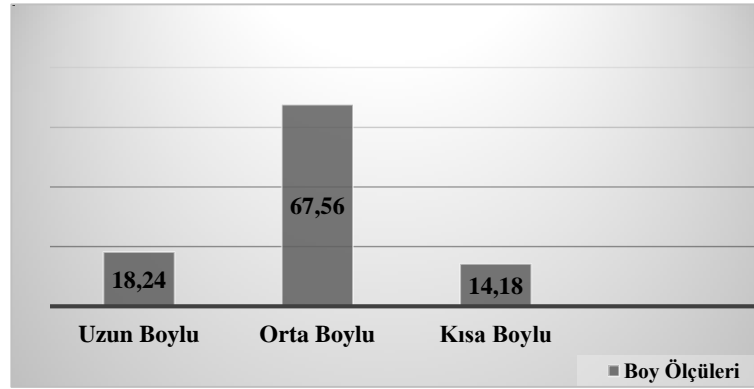
Köy ve Mezralar	A'lâ	Evsât	Ednâ
Hüseynik	14	38	28
Zertariç	2	6	11
Kemahsı	-	3	-
Mezra-i Tormak (?)	-	3	-
Sarıkamış	3	6	3
Kehli	5	16	5
Könk	7	17	10
Mollakendi	3	7	12
Şeyh Hacı	4	14	15
Habusu	15	45	32
Toplam	53	155	116

Grafik-10: Uluabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Göz Renklerine Göre Dağılımı



Uluabad Nahiyesi'ne bağlı tımâr-zeâmet köy ve mezralarında ikamet eden gayrimüslimlerin göz renkleri incelendiğinde; 324 kişiden 2'sinin göz rengi belirtilmediği görülmektedir. Defterde göz rengi belirtilen 322 kişinin 263'ü ela gözlü, 20'si gök gözlü ve 39'u da kara gözlüdür. Buna göre, köylerdeki ela gözlü kişilerin oranı % 81,67, gök gözlülerin oranı % 6,21, kara gözlülerin oranı ise % 12,11'dir.

Grafik-11: Uluabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Boy Ölçülerine Göre Dağılımı



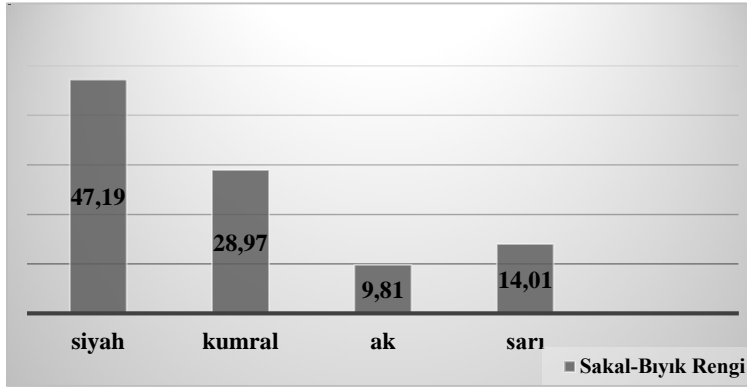
Uluabad Nahiyesi'ne bağlı tımâr-zeâmet köy ve mezralarında yaşayan cizye mükellefi gayrimüslim erkeklerden 28'inin boy ölçüleri defterde belirtilmemiştir. Boy ölçüleri belirtilen 296 kişinin 200'ü (% 67,56) orta boylu, 42'si (% 14,18) kısa boylu ve 54'ü (% 18,24) de uzun boyludur. Grafik-11'de de görüleceği üzere, Uluabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında yaşayan gayrimüslim erkekler çoğunlukla orta boyluydu.

Uluabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında yaşayan gayrimüslim erkeklerin sakal ve bıyık renklerini incelediğimizde; 101'inin siyah sakal ve bıyıklı olduğu görülmektedir. Bunların, sakal ve bıyık renk kaydı belirtilen erkeklere oranı % 47,19'dur. Siyahları, sayıları 62 kişi olan kumral sakal ve bıyıklılar takip etmektedir. Bunların da oranı % 28,97'dir. Kumralları ise, 30 kişiyle (% 14,01) sarı sakal ve bıyıklılar ve 21 kişiyle (% 9,81) de ak sakal ve bıyıklılar takip etmektedir. Bu çeşit köy ve mezralarda kırmızı sakal ve bıyıklı kişi ise yoktur. Ayrıca 110 kişinin sakal ve bıyık rengi de belirtilmemiştir. 35 kişi ise keldir.

Tablo 9'da görüldüğü üzere, Uluabad Nahiyesi'ne bağlı tımâr-zeâmet köy ve mezralarda ikamet eden 324 gayrimüslim kişiden 264'ü (%80) rençberdi. Mesleki çeşitlilik en fazla Hüseyinik ve Mollakendi köylerinde görülmektedir. Zira Hüseyinik köyünde 53 rençberin yanı sıra iki taşçı, 15

çulha, üç mutaf ve bir ırgat bulunurken; Mollakendi köyünde de bir rençberin yanı sıra, 11 acemi kazgancı ile birer tane çorbacı, hizmetkâr, bene ve ahenger bulunmaktaydı.

Grafik-12: Uluabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusunun Sakal ve Bıyık Renklerine Göre Dağılımı



Tablo-9: Uluabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köyleri ve Mezrasında Yaşayan Gayrimüslimlerin Meslekleri

Köyler ve Mezra	Rençber	Acemi Kazgancı	Hizmetkâr	Taşçı	Mutaf	Çulha	Ahenger	Çorbacı	Neccar	Bene ¹⁹	Irgat
Hüseynik	53			2	3	15					1
Zertariç	13										2
Kemahsı	3										
Mezra-i Tormak (?)	3										
Sarıkamış	12										
Kehli	26										
Könk	33								1		
Mollakendi	1	11	1				1	1		1	
Şeyh Hacı	31						2				
Habusu	86										
Toplam	261	11	1	2	3	15	3	1	1	1	3

¹⁹ İnce urgan ip

Uluabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında ikamet eden gayrimüslimler arasında dişi kırık olanlar, başından yaralananlar ve görme engelli kişiler de bulunmaktaydı. Ayrıca buralarda yaşayan gayrimüslimlerin ikisi Palu kökenli, biri de Mazgirt kökenliydi.

4.2. Kuzabad Nahiyesi

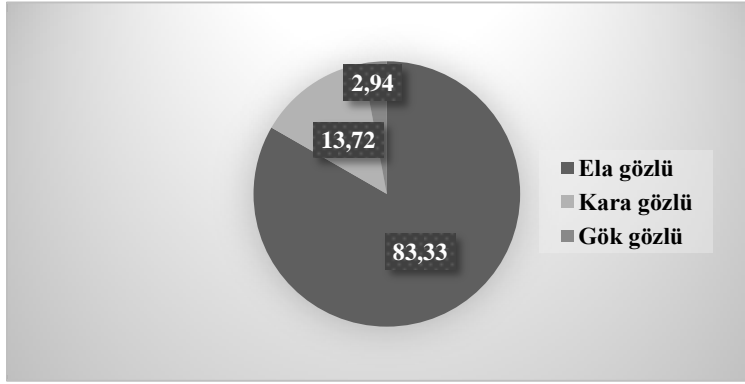
17. yüzyılın sonlarında Kuzabad Nahiyesi'nin tımâr-zeâmet statüsündeki 11 köy ve 2 mezrasında yaşayan gayrimüslim erkeklerin toplam nüfusu 113 idi. Bu köy ve mezralarda oturan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu orta düzeyde vergilendirilmişlerdi ve bunların oranı % 44,24'dü. Bunu % 37,16'lık oranla ednâlar ve % 18,58'lik oranla da a'lâlar takip etmekteydi.

Tablo-10: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Mali Durumlarına Göre Dağılımı

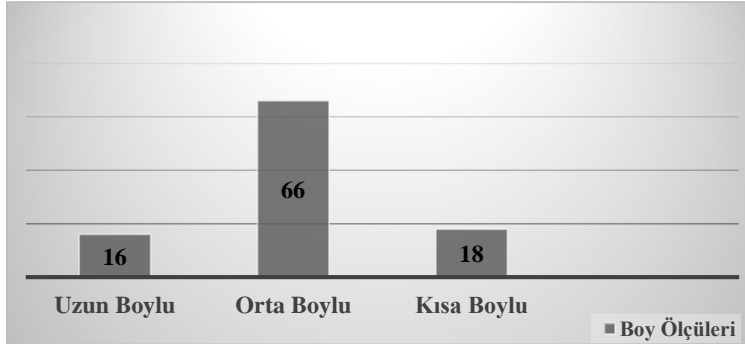
Köyler ve Mezralar	A'lâ	Evsât	Ednâ
Hacı Seyli	3	9	9
Endek	6	1	4
Alpavut	1	5	3
Nekerek	1	8	4
Pelte	1	1	2
Mezra-i Kışla	2	2	3
Har	-	-	1
Zarik	3	12	7
Mezra-i Zarik	1	3	1
Arındık		-	1
Sanuk	1	3	1
Kabasakal	-	1	3
Gürpınar	2	5	3
Toplam	21	50	42

Kuzabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında ikamet eden gayrimüslimlerin göz renkleri incelendiğinde; 113 kişiden 11'inin göz renginin belirtilmediği görülmektedir. Defterde göz rengi belirtilen 102 kişinin 85'i ela gözlü, 3'ü gök gözlü ve 14'ü de kara gözlüdür. Buna göre, bu nahiyedeki köy ve mezralardaki ela gözlü kişilerin oranı % 83,33, gök gözlülerin oranı % 2,94; kara gözlülerin oranı ise %13,72'dir.

Grafik-13: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Göz Renklerine Göre Dağılımı



Grafik-14: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Boy Ölçülerine Göre Dağılımı

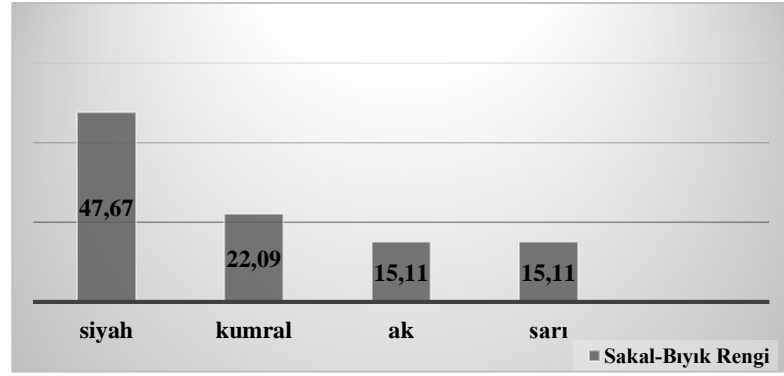


Kuzabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında yaşayan cizye mükellefi gayrimüslim erkeklerden 13'ünün boy ölçüleri belirtilmemiştir. Boy ölçüleri belirtilen 100 kişinin 66'sı (% 66) orta boylu; 18'i (% 18) kısa boylu ve 16'sı (% 16) da uzun boyludur.

Kuzabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında yaşayan gayrimüslim erkeklerin sakal ve bıyık renklerini incelediğimizde; renk grubu içerisinde en büyük grubu yine siyah sakal ve bıyıklıların oluşturduğu görülmektedir. Buradaki gayrimüslim erkeklerden 41'i siyah sakal ve bıyıklıydı ki, bunların defterde sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklerle oranı % 47,67'dir. Siyahları, sayıları 19 olan kumral sakal ve bıyıklılar takip etmektedir. Bunların da oranı % 22,09'dur. Kumralları ise 13'er kişiyle (% 15,11) sarı ve ak sakal ve bıyıklılar takip etmektedir. 27 kişinin ise sakal ve

bıyık rengi belirtilmemiştir. Köy ve mezralarda yaşayan erkek gayrimüslimlerin 2'si de keldi.

Grafik-15: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslim Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Renklerine Göre Dağılımı



Tablo-11: Kuzabad Nahiyesine Bağlı Tımâr-Zeâmet Köy ve Mezralarında Yaşayan Gayrimüslimlerin Meslekleri

Köy ve Mezralar	Rençber	Katırcı	Çulha
Hacı Seyli	16	1	1
Endek	11		
Alpavut	8		
Nekerek	12		
Pelte	4		
Mezra-i Kışla	7		
Har	1		
Zarik	21		
Mezra-i Zarik	5		

Arındık	-		
Sanuk	5		
Kabasakal	3		
Gürpınar	10		
Toplam	103	1	1

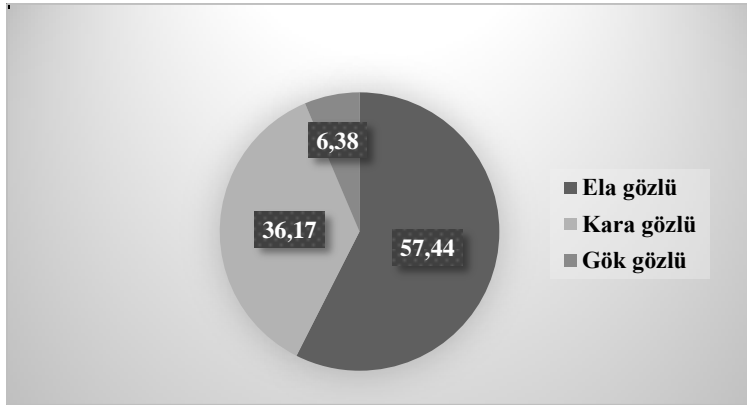
Tablo-11’de görüleceği üzere, Kuzabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında ikamet eden 113 kişinin 103’ü (%91,15) rençberdi. Hacı Seyli köyünde 16 rençberin yanında bir katırcı ile bir çulha da bulunmaktaydı.

Kuzabad Nahiyesi tımâr-zeâmet köy ve mezralarında vücudunun çeşitli yerlerinden yaralananlar ve total (*lengî*) olan kişiler de vardı. Ayrıca buradaki gayrimüslimlerden 3’ü Gerger, 1’i de Hersenk kökenliydi. Gergerli olanlar Hacı Seyli köyünde, Hersenkli olan ise Kabasakal köyünde ikamet etmekteydi.

5. H.1102 (M.1690-1691) Tarihinde Harput Kazası’nda Geçici Olarak İkamet Etmekte Olan Gayrimüslimlerin Özellikleri

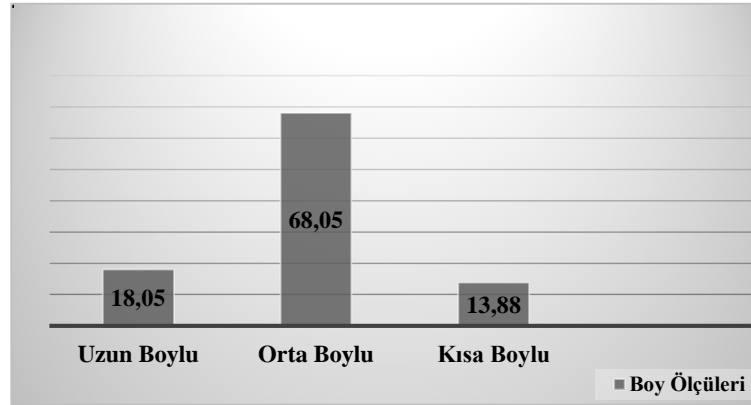
17. yüzyılın sonlarında Harput Kazası’nda 96 gayrimüslim erkek geçici olarak ikamet etmekteydi. Bunların ekonomik güçlerine bakıldığında, 5’inin a‘lâ, 25’inin evsât, 66’sının de ednâ olduğu görülür. Dolayısıyla Harput’da geçici olarak ikamet etmekte olan gayrimüslimlerin genelde fakir olduğu söylenebilir.

Grafik-16: H.1102 (M.1690-1691) Tarihinde Harput Kazası’nda Geçici Olarak İkamet Eden Gayrimüslim Erkek Nüfusun Göz Renklerine Göre Dağılımı



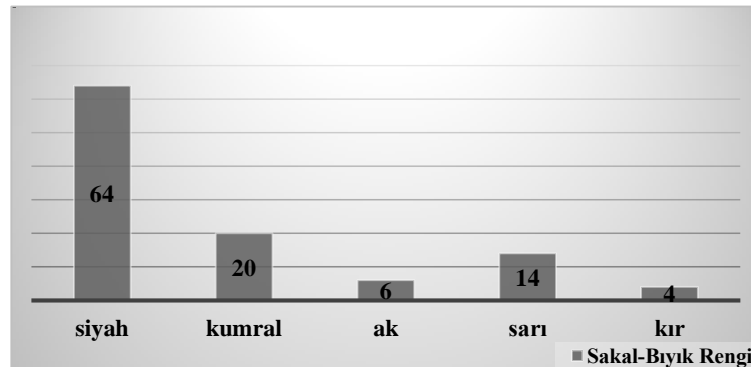
H.1102 (M.1690-1691) tarihinde Harput Kazası'nda geçici olarak ikamet eden kişilerin göz renkleri incelendiğinde; 96 kişiden 2'sinin göz renginin belirtilmediği görülmektedir. Defterde göz rengi belirtilen 94 kişinin 54'ü ela gözlü, 6'sı gök gözlü ve 34'ü de kara gözlüdür. Buna göre, ela gözlü kişilerin oranı % 57,44, gök gözlülerin oranı % 6,38, kara gözlülerin oranı ise % 36,17'dir.

Grafik-17: H.1102 (M.1690-1691) Tarihinde Harput Kazası'nda Geçici Olarak İkamet Eden Gayrimüslim Erkek Nüfusun Boy Ölçülerine Göre Dağılımı



Harput Kazası'nda geçici olarak ikamet eden gayrimüslim erkeklerin boy ölçülerine baktığımızda; 96 kişiden 24'ünün boy ölçülerinin belirtilmediği görülmektedir. Boy ölçüleri belirtilen 72 kişinin 49'u orta boylu (% 68,05), 10'u kısa boylu (% 13,88), 13'ü de (% 18,05) uzun boyludur.

Grafik-18: H.1102 (M.1690-1691) Tarihinde Harput Kazası'nda Geçici Olarak İkamet Eden Gayrimüslim Erkek Nüfusun Sakal ve Bıyık Renklerine Göre Dağılımı



H.1102 (M.1690-1691) tarihinde Harput Kazası'nda geçici olarak ikamet eden gayrimüslim erkeklerin sakal ve bıyık renkleri içerisinde en büyük grubu siyah sakal ve bıyıklılar oluşturmaktadır. Bu tarihte Harput Kazası'nda geçici olarak ikamet eden gayrimüslim erkeklerden 32'sinin siyah sakal ve bıyıklı olduğu görülmektedir. Bunların, defterde sakal ve bıyık renkleri belirtilen erkeklere oranı % 64'dür. Siyahları, sayıları 10 olan kumral sakal ve bıyıklılar takip etmektedir ki bunların da oranı % 20'dir. Kumralları, sayıları 7 olan sarılar (% 14) ve sayıları 3 olan ak sakal ve bıyıklılar (% 6) ile sayıları 2 olan kır sakal ve bıyıklılar (% 4) takip etmektedir. 42 kişinin ise sakal ve bıyık rengi belirtilmemiştir. Ayrıca Harput'ta geçici olarak bulunan 96 kişinin 6'sı da keldir.

Tablo-12: H.1102 (M.1690-1691) Tarihinde Harput Kazası'nda Geçici Olarak İkamet Eden Gayrimüslimlerin Mesleki Dağılımı

Harput'ta Geçici Olarak İkamet Etmekte Olan Gayrimüslimlerin Meslekleri			
Rençber	4	Zerger	1
Boyacı	3	Suvakçı (?)	1
Hizmetkâr	5	Çerçi	8
Ahenger	1	Katırcı	2
Külhancı	13	Kılıçcı	1
Tacir	4	Neccar	4
Çulha	6	Irgat	21
Kürkcü	2	Mutaf	2

Tablo 12'de de görüleceği üzere, H.1102 (M.1690-1691) tarihinde Harput Kazası'nda geçici olarak bulunan gayrimüslimler arasında meslek çeşitliliği oldukça fazlaydı. Bunlar arasında en fazla ırgatlar bulunmaktaydı. Irgatlardan sonra kalkancı, çerçi ve çulha grupları gelmekteydi. Harput'ta geçici olarak bulunanların 10'u Çüngüşlü, 10'u Palulu, 9'u Mazgirtli, 16'sı Diyarbakırlı (8'i Yahudiyan Mahallesinden, 1'er kişi de Hacı Maksud, Hızır İlyas, Hacı Hacedur ve Molla Bahadır mahallelerinden), 7'si Gergerli, 6'sı Muşlu ve 5'i Çermikli iken, 3'er kişi Pertek, Ergani, Van ve Çemişgezek'ten, 2'şer kişi Obus ve Ebutahir'den, birer kişi de Mardin, Malatya ve Sağman'dan gelmiştir.

SONUÇ

Maliyeden Müdevver Kataloğunda 3638 numarada kayıtlı Cizye defterinde, 17. yüzyılın sonlarında Harput'a bağlı mahallelerde, köylerde ve mezralarda yaşayan cizye vermekle yükümlü gayrimüslimlerin isimleri, baba adları, meslekleri, gelir durumları ve fiziksel özelliklerine değinilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, bahse konu olan defter, 1691 tarihinde yapılan cizye reformundan sonra tutulmuştur. Zira cizye mükellefleri hane olarak değil şahıs olarak deftere kaydedilmişlerdir. Cizye mükelleflerinin fiziksel özelliklerinden bahsedilirken, “*ela gözlü sarı sakallı orta boylu*”, “*uzun boylu ak sakallı başı kel*” şeklinde tanımlamalar yapılmıştır. Ayrıca özü bulunanlar ile herhangi bir yarası veya beni olanlar da belirtilmiştir.

H.1102 (M.1690-1691) tarihinde Harput'da toplam olarak 2325 cizye vergisi vermekle yükümlü gayrimüslim erkek nüfus bulunmaktaydı. Bunların 216'sı Harput şehrinde, 2013'ü de Uluabad ve Kuzabad nahiyelerine bağlı köy ve mezralarda oturuyordu. Ayrıca 96 kişi de geçici olarak Harput'da ikamet ediyordu.

Harput'taki gayrimüslim erkekler, cizye mükellefi olarak genellikle orta düzeyde vergilendirilmişlerdi. Bunları, fakir olanlar takip ediyordu. Durumu nispeten iyi olanlar ise sayıca azdı.

17. yüzyılın sonlarında Harput'da yaşayan gayrimüslim erkekler genellikle *ela gözlü*, orta boylu, siyah sakal ve bıyıklıydı. Bunları, *kara gözlü*, uzun boylu, kumral sakal ve bıyıklı olanlar takip etmekteydi. Göz renkleri içerisinde sayıca en az olanı *gök gözlülerdi*. Boy ölçüleri olarak da gayrimüslimler genellikle orta boyluydu. Köy ve mezralarda uzun boylular orta boylulardan sonra gelirken, mahallelerde ise kısa boylular orta boylulardan sonra gelmekteydi. Sakal ve bıyık renkleri içerisinde, siyah ve kumrallardan başka, sarı, kırmızı ve ak sakal ve bıyıklı olanlar da vardı. Ancak bunların sayıları diğerlerine nazaran fazla değildi. Ayrıca Harput'un mahalle, köy ve mezralarında yaşayan gayrimüslimler arasında *kel* olanlar da vardı. Fakat bunların da sayıları pek fazla değildi.

17. yüzyılın sonlarında Harput kazası'nda yaşayan gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu *rençberdi*. Yani geçimini daha ziyade tarım ve hayvancılık yaparak sağlıyordu. Fakat başka mesleklerde çalışan gayrimüslimler de vardı. Meslek çeşitliliği açısından *havass-ı hümayun köy ve mezraları*, *tımâr-zeâmet köylerine* nazaran daha zengindi. Mesela Uluabad Nahiyesi *havâss-ı hümayun köylerinden* olan *Gölcük'te dokumacılık ve boyacılık alanlarında çalışanların fazla olması*, bu köyün tekstil alanında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Harput'un mahalleler ile köy ve mezralarında yaşayan gayrimüslim erkeklerin bir kısmında körlük (yekceşm) ve topallık (lengî) görüldüğü gibi, vücutlarının çeşitli yerlerinde farklı cisimlerle yaralanmış olanlar da vardı. Ayrıca gayrimüslimlerin bir kısmı da şehre başka yerleşim bölgelerinden gelmişti ki, bunlar daha ziyade Çüngüş, Palu, Ribat, Mazgirt, Diyarbakır, Gerger, Muş ve Çermik gibi, Harput'a yakın olan yerlerdi.

KAYNAKÇA

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, I. Kitap, Fey Vakfı, İstanbul, 1990.

Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara, 2000.

BARKAN, Ömer Lütfi, *XV. ve XVI. 'ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları (1.cild Kanunlar)*, Bürhaneddin Matbaası, İstanbul, 1943.

BOA, MAD, nr.3638.

ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reâyadan Alınan Vergi ve Rüsûmlar", *DTCFD*, C.5, S.5,1947, s.483-511.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (Haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara, 1995.

ERCAN, Yavuz, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar", *Belleten*, C. LV, S.213, 1991, s.371-391.

ERKAL, Mehmet, "Cizye", *DİA*, C.8, Ankara, 1993, s.42-45.

ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, Risale Basın Yayın, 2.baskı, İstanbul, 1996.

Evliya Çelebi b. Derviş Mehemed Zilli, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 3. Kitap, (Haz.Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

İNALCIK, Halil, "Cizye", *DİA*, C.8, Ankara, 1993, s.45-48.

NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (Çev: Şinasi Altundağ), *Belleten*, C.VIII, S.29, 30, 31, 32, Ankara, 1944, s.599-652.

ÖZTÜRK, Temel, "XVIII. Yüzyıl İlk Yarısı Trabzon Sancağı Nüfus Tespitinde Avarız ve Cizye Defterlerinin Kullanılabilirliği", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S.5, 2008, s. 93-113.

SAYIN, Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavaidi (Osmanlı Vergi Sistemi)*, Maliye Bakanlığı, Ankara, 1999.

SUNGUROĞLU, İshak, *Harput Yollarında*, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, C.1, İstanbul, 1958.

Süleyman Sûdî, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)* (Haz. Mehmet Ali Ünal), Fakülte Kitabevi, Isparta, 2008.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1985.

Tanzimat Öncesi Merkez Evrakının Tasnif Kılavuzu ve Belge Örnekleri, T.C. BaşbakanlıkDevlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı, Yayın Nr: 16, İstanbul, 1994.

ÜNAL, Mehmet Ali, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1516)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

ÜNAL, Mehmet Ali, “1056/1646 Tarihli Avârız Defterine Göre 17. Yüzyıl Ortalarında Harput”, *Belleten*, LI/199, Ankara, 1987, s. 119-129.

YILDIRIM, Recep, “Harput Elazığ Yöresinin Tarihi Coğrafyası”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, C.1, Elazığ, 2013, s.297-307.